

О.В.ВАСИЛИШИН,
викладач української мови і літератури
Кременецького педучилища,
І.Ф.ВАСИЛИШІНА,
учителька української мови та літератури
Кременецької СШ № 1

УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ ЗА ЗБІРКОЮ М.ТИМЧАКА «СПІВАНИЦЯ»

Споконвічна традиція всіх народів — патріотична. Любов до клатки рідної землі, де ти народився і виріс, повага до батька-матері, пам'ять про предків, шанування рідної мови, історії, усвідомлення себе кров'ю і плоттю свого народу, бажання передати його духовні надбання у спадок наступним поколінням — це природні почуття кожної людини будь-якої національності. Завдання словесника — виховувати за допомогою мистецтва слова це святе почуття патріотизму.

Задовго до того, як у «Проекті програм середньої загальноосвітньої школи» з'явився розділ «Література рідного краю», ми вирішили провести урок за творчістю поета-земляка Миколи Тимчака. Стежачи за поетичними рубриками республіканських журналів, ми з учнями звернули увагу на його поетичний дебют у «Вітчизні» за лютий 1986 року. Десятикласники настільки зацікавилися ліричними та публіцистичними віршами поета, що виникло природне бажання зустрітися з автором.

Невдовзі така нагода трапилася якраз під час виставки Тимчакових творів живопису, різьби і графіки у Кременецькому краєзнавчому музеї. Учні щиро й відверто дивувалися: як поєднується в одній людині талант поета, художника, скульптора, співака і композитора? Тож коли на полицях книгарень з'явилась перша поетична ластівка нашого земляка (він народився у Великій Березовиці Тернопільського району) «Співаниця», її тираж був розпроданий за кілька днів. У день закриття виставки на запрошення літстудійців «Ломикаменя» (педучилище) та літгуртківців «Першоцвіту» (СШ № 1) Микола Тимчак прийшов на зустріч.

Ось як згодом про це написала учениця Марія Р.:

На сцену вийшов молодий поет, узав гітару.. Пролунали чарівні звуки ніжної мелодії, і зал завмер. Цікаво, якось по-особливому щиро і просто розповідав М.Тимчак про своє дитинство, юнацькі роки, проблеми, які його хвилюють нині.

Потім розповів про історію молодої матері-відмовниці — учениці Дубнівського культурно-освітнього училища і заспівав «Пісню покинутого немовляти», створену під враженням того морального злочину.

Мамочко, ненько, моя матусю,
Я ще маленьке, та маю душу.
Серце хузенько б'є

кулатчатком
Як я — без тебе? Як я — без татка?
Я ще не вмію слова стулити —
Ані проклясти, ані простити!
Що ж ти не любиш мене ні крихти?
Я ж за тобою не можу бігти.
Я твоя рання самотня пташка,
Крильця з пелюшок вирвати тяжко.
Аби розбити своє нещастя,
Я ще не вмію з гніздечка власти.
Станеш фатоньку білу вдягати —
Я пташенятком влечу до хати.
Буду світити пам'яті свічку
У твою чорну шлюбную нічку.

А як заснете під рушниками,
Я потихеньку ляжу між вами —
І твоє серце хапну у жменьку —
Мучся, матусю, мучся, рідненька!
Не відречешся кривого болю.
Я ж тобі, мамцю, витопчу долю:
Ніжками тупці, ніжками тупці —
І простягаю ... до тебе
руці.

Після цієї зустрічі багатьом захотілося глибше пізнати творчість молодого митця. Почався пошук.

З періодичних видань учні дізналися, що літ десять тому його твори з'явилися в районних газетах та республіканських журналах. Його ім'я почали ставити поряд з іменами тих, хто сьогодні репрезентує сучасну українську поезію. В 1990 році видавництво Камидського інституту українських студій Альбертського університету в Едмонтоні видало книгу «Вісімдесятники. Антологія нової української поезії», в якій досить виразно виділяється постать М.Тимчака.

До уроку учні підготували альбом, в якому був портрет поета, виставили на стенді збірку «Співаниця», публікації поезій і статей у газетах та журналах. Працювали за таким планом:

1. Вступне слово вчителя: «Микола Тимчак — «поет співчуття і чутливого співпереживання» (І Драч). Записаний на плівку монолог поета.
2. Тема громадянської активності, милосердя, любові до рідного краю, природи у віршах «Дай руку», «Рятую сад», «Зима в обірваних снігах...», «Дума про криниці» та ін.
3. Міні-рецензії учнів на поезії М.Тимчака.
4. Заключне слово вчителя.

Своєрідним епіграфом до уроку може бути уривок з вірша Миколи Пшеничного «Малой, Миколо, Роксолану», присвяченого побратимові по перу М.Тимчакові. Ним розпочнемо вступне слово.

Малой, Миколо, «Роксолану»,
Торкай натхненне полотно —
Нехай на мене мовчки гляне
Очима матері воно.

Образ славетної дівчини-українки Насті Лісовської (Роксолани-Хуррем) давно хвилював М.Тимчака. Роксолана для нього — не тільки героїчна і мудра жінка, а й образ України, втілення ідеї патріотизму.

Оскільки коротка біографічна довідка про поета подана в журналі «УМЛШ», 1990, № 4, то ми не будемо наводити відомості про його життєвий шлях, а відтворимо, з деякими скороченнями, автобіографічний монолог, записаний авторами статті під час зустрічі з М.Тимчаком.

Мій батько був напівсиротою. Коли виріс, подався у світи. Він малював у дитинстві на шматочках газет, на листах із зошита... Батько надзвичайно багато читав. По суті, якщо я маю десь здатність задуматися... то це від батька. Те, що він розповідав мені маленькому від коліски, дуже глибоко запало в душу. І я не знаю, чи то радість, чи не дуже воно й добре для дитини з такого раннього віку вже не відчувати себе дитиною, а десь жити у світі дорослих думок і переживань. Там десь нагримало начальство, сусід обізвав «бандерівцем» і т.ін. Це все я вже чув з дитинства. Правда приходила до мене не з книжок, а від мами і тата, які пережили усе це на собі. Воно зарубцьоване на їхній душі, на пам'яті. Я від них усе це всотав у себе, от чого, мабуть, я ніколи не славословив... Я ріс в дорослому вистражданому світі. Саме через те я так рано прийшов і до Тараса Шевченка, над яким ми плакали разом з батьком. Він розумів усе те, що розуміють дорослі, а я плавав, бо розумів усе те, що розуміють діти.

...Мала мене мати уже в сорок чотири роки, у тяжких муках народила. Пережила вона смерть сестри, втратила брата, якого вбили поляки під час танцю на сільському весіллі саме за патріотичні прогресивні почуття українця. Потім похо-

вала батька... Був колгосп... Тиждень палила книжки із читальні «Просвіти»... Я вірив мамі і досі *мама* для мене святе слово. Навіть і зараз... на маму ніколи навіть у віршах не кажу «ти», бо вважаю це святотатством. Ось так від правди гіркої, від пісні, від маминих-батькових мук, від того, що я змалечку в дорослому світі жив, певне, поезія прийшла до мене як відчуття і несправедливості, і правди.

...В мене основні символи в поезії йдуть від Тараса. Передусім це символ матері моєї, яка триєдина як Бог Отець, Бог Син, Бог Дух святий...

...Виховуємо з дружиною двох синів — Тараса та Богдана. Щось козацьке передалося їм від мене: люблять стріляти з луків, ліплять, малюють, навіть вірші починають писати. Один грає на бандурі, другий — на скрипці...

Після прослухання розповіді М.Тимчака про себе починаємо ознайомлення зі збіркою «Співаниця».

Учитель зауважить, що збірка «Співаниця» художньо оформлена самим автором. На її обкладинці зображений старовинний музичний інструмент — ліра, з яким і пов'язана назва збірки. Співаниця — струна, яка веде мелодію на лірі. Передмову до збірки написав Іван Драч.

Ідейно-тематичним стрижнем книжки є протиставлення активному, подвижницькому, осмисленому житті життя дріб'язкове, бездумне.

Збірку відкриває вірш «Дай руку». Уже в самій назві звучить запрошення читачам бути відвертими, щирими в обговоренні проблем, порушених автором. Насамперед поет пропонує (всім і самому собі) замислитися: «Кому потрібна моя (твоя, його) рука?» Учні правильно відповідають, що найперше своїм ближнім — матері, батькові, братові, сестрі... І в цьому немає нічого дивного, адже повага до інших людей починається з поваги до своєї сім'ї, членом якої ти є. Але людина не може бути повноцінним громадянином, якщо вона не проймається болями і стражданнями свого народу, твердить Тимчак. Наголошує він у вірші й на потребі гуманного, милосердного ставлення до екології рідного краю: робить це навіть через зображення опосередкованих предметів, які ми маємо завдяки природі:

Нагрію в пучках олівець,
притулю до листочка паперу,
в якому чогось мені завжди шумлять дерева.

— Людське спілкування — аналізуємо далі поезію — це той духовний чинник, який забезпечує нам взаєморозуміння. Тому автор так цінує слово:

Болить мені слово:
пора одкровення приходить,
як повинь,
як сповідь,
як подать вогню,
бо неопалимо не вмію рости купиною.

У вірш природно введено елемент казковості. Ліричний герой зустрічається з терноокою плашиною, яка мовить йому: «Дай руку!» (порятунку, допомоги, співчуття), а йому за цими словами вчуваються голоси вдів, які ще й сьогодні чекають своїх чоловіків з багатьох воєн «бодай без руки, без ноги... щоб на покуті сів Край хліба, біди, самоти... (У скаліченім тілі — душа б не каліка)».

Авторські асоціації з приводу благальних двох слів мають велике виховне значення, адже кличуть нас до замулених джерел, поранених лелек, покинутих криниць та залишених батьків і рідних домівок.

Поезія завершується думкою про те, що наша душа тільки тоді не буде спустошеною, якщо ми вчасно подаватимемо руку милосердя, добра всім, хто цього потребує. У статті М.Пшеничного «Читати, слухати, дивитися Миколу Тимчака» ("Жовтень", 1988, № 7) є такий невеликий уривок:

Що любить Микола Тимчак?

Те, що й усі.

Батьківщину.

Правду.

Пісню.

І дерева! Навіть, було, книжку хотів назвати — «Рятую сад!», але хтось з редакторів запитав, чи то автора, чи то власне сумління:

— А хіба нашому саду щось таки загрожує?..

— Загрожує, — відповів Микола.

Ліричний герой поезії «Рятую сад», як і попереднього вірша, готовий простягнути руку допомоги природі, занедбаній людиною. Він звично бере ножівку і йде в сад чистити, рятувати його. Тут зв'язується образ матері, які «ойойкають»: «Не ріж так дуже, сину...» Звертання до матері на «ви» — оригінальний прийом в українській поезії, який багато про що говорить, зокрема про велику шанобу до ценьки і до народних традицій. Змалювання вишні як живої істоти дає авторovi змогу підкреслити нерозривний зв'язок людини і природи:

Рятую сад —
сочаться білі рани,
Вишневі очі — карі краплі глею —
Пасуть мене.

Учні помічають: ліричний герой настільки пройнятий болем за сад, що навіть звичайний процес відрізання гілок сприймає як трагедію: «...холоне пилка: стільки гіль подерла». І хоч знову буятиме сад, але понівечені дерева вже ніхто не поверне до життя. Тому й зрозумілий прикінцевий висновок:

Душе моя,
чи ти б рясніш вродила,
Якби в тобі
яка галузка
вмерла?

Певна річ, поезія «Рятую сад» викличе в учнів чимало асоціацій. Дехто пригадає понівечений колгоспний сад, чорнобильські яблуні, вирвані з корінням перші весняні квіти... Важливо, щоб ця поезія викресала в юних душах іскри доброти, небайдужості, любові до природи.

Розглядаючи поезію «Зима в обірваних снігах, як сирота», учні відзначають її незвичність і глибоко моральний зміст. Передусім привертає увагу виразна сюжетна канва: чорний кріт день і ніч трудиться, перебираючи землю пальцями, спускаючи її, а закланний лютий господар вистежує його з вилами в руках. Ця поезія не може не зворушити своїми чистими помислами, любов'ю до всього живого, почуттям милосердя, докором людям за їхню жорстокість і бездуховність.

Торік вам згасла жінка. Лиш сльота
Ціліську осінь плакала над нею.
Душа до вас прийшла попід землею —
Не бийте, вуйцю, чорного крота!
Не бийте, вуйцю! В нього вочевидь
Жіночі рученьки, бо мають все роботу.
Осліплий від чорнозему і поту,
Він знає завше,
де землі
болить.

Насамкінець скажемо, як висловився про цей вірш І.Драч: «Одного цього вірша вистачило б для того, щоб сказати — Микола Тимчак, учитель з Дубна, — поет».

Щоб пересвідчитись у тому, наскільки вірш зачепив юнацькі душі, пропонуємо кілька запитань:

1. Що уособлює образ крота?
2. Про кого цей вірш?
3. У чому гуманізм поезії «Зима в обірваних снігах».
4. Чи досягнете ви на крота?

Відповіді були найрізноманітнішими, але всі учні сходилися в одному: вірш рішуче заперечує озвіріле споживацтво, утверджує гуманістичні принципи.

— Тема історичної та соціальної пам'яті, — наголошуємо учням, — є домінуючою у творчості М.Тимчака. Його мистецьке кредо виражене в таких рядках:

Небо під крилами,
землю під п'ятами,
Пісню, словами новими полатану,
Мамину зірку
над шляхом вночі
Ми не цінуємо,
поки не втратимо.

Щирість, теплота, добро в поезії Миколи Тимчака — з фольклорних джерел. Еталоном вірного служіння життєвій та художній правді став для поета останній лірник Волині Іван Верховець, чий пам'яті він присвятив стилізовану під старовинну думу на два голоси поему «Співаниця». Взагалі чимало Тимчакових віршів мають у назвах слово дума: «Дума про криниці», «Думи про сільський цвинтар», «Дума на два голоси». За обсягом вони великі, тому на уроці доцільно обмежитись розглядом однієї, скажімо «Думи про криниці» (див. журнал «УМЛШ», 1990, № 4, с.47—48).

Починається вона з опису давнього обряду визначення місця для криниці:

Ой сходилися криничарі,
землю обмацували ногами босими,
Брали солому з торішньої осені
Та й розкидали то там,
то там жмутками,
Накривали трави сполохані
бдіями,
— ночвами вутлими
І лишали на ніч матіолову.
А раненько,
як малвя заліплювало бджолами,
Перевертали стебла і оте все,
в чому хліби місилися,
діти купалися,
Та й придивлялися.
Де змокріло дужче,
де кропива-цибатиця,
Отам і селу прив'язатися.

Цей заспів відкрив учням давню і вже призабуту народну традицію. За ним іде епічна розповідь, у якій криниця з чистою водою символізує батьківщину. Тут, біля криниці, «бідну розхлюпують» вдови і матері солдатські, дітлахи зірочками з пліток бавляться. І хоч горе жбурило сіль у криниці, їх не закидано, не замулено. Тому й повертається до неї ліричний герой.

Дума викликає в учнів роздуми про моральне здоров'я народу. Відірваністю людей від духовного джерела вони пояснюють те, що

...Ой позгасали копанки,
журавлі відлетіли вуличні,
Щось розбилося, як люстечко, —
вже не стулиш, ні.

Вже й сусіди не так сусідяться:
Через парканове решето
плітки цідяться.
Серед покоїв — телезоря —
не відірватися,
не віддивитися...
Кожна хвіртка погавкує —
не зайти води напитися.

Але закінчується «Дума...» сценою шасливої зустрічі сина з матір'ю, поверненням до рідної хати і життєдайної води:

Дайте, нене, води —
на «щасті» безовому
настояної.

Діалектне «безовому» — означає бузковому. Звернемо увагу на віршову побудову поезії. Думка лине широко, розлого, вільно, не стиснута ніякими традиційними канонами. Наприкінці уроку запропонуємо учням дати стислу рецензію на збірку «Співаниця». Наводимо одну з них:

Микола Тимчак знає життя не з книжок чи кінофільмів. Здається, що він пережив, нистраждав з поколінням наших матерів і бабусь отой неймовірно важкий час, у якому був і голод, і війна... Вистраждав і простив. Як і вони. Бо зло — самознищення. А майбутнє — на добром:

Ми мусимо, світоньку,
мусимо стати добріші:
Ще ж наші серця чумакують
в степах доброти...

Кілька рецензій прочитаємо на уроці. Після того, як учні відредагують їх удома, запишемо тексти в альбом творчих робіт.

Підсумкове слово вчителя може бути таким:

Без любові до рідної землі немає поезії. Живою водою доброти і любові до України скроплений кожен вірш М.Тимчака. Його твори позбавлені крикливої декларативності, надуманих красивостей. Майстерність поета увесь час зростає. Він прагне докопатися глибини, суті явища, викликати в душах читачів співпереживання, біль за покинуту стежину на сільському цвинтарі («Дума про сільський цвинтар»), понівечене русло древної ріки («Я — ріка»), убитого на дротах лелеку («Дай руку»), замулені джерельця («Чумацькі наспіви»), здичавлий сад («Рятує сад»). І якщо в поезіях Тимчака ми часто зустрічаємося з образами лелеки, вишитого рушника, глибокого колодязя, жіночих пучок, червоної калини, то це не від бідності творчої уяви, а від любові до народних традицій і символів, та й постають вони щоразу в новій інтерпретації.

На завершення уроку наводимо слова патріарха нашої літератури Олесья Гончара: «Маємо відродити в наших сучасних українцях і українську генетичну пам'ять, почуття гордості, маємо і до збайдужілих душ торкнутися запашиим евшан-зіллям рідного слова!» Микола Тимчак всією своєю творчістю виконує це завдання.

Література до вивчення творчості Миколи Тимчака

- Тимчак М. Співаниця. — К., 1987.
Тимчак М. Білий сніг // Дніпро. — 1989. — № 10.
Тимчак М. Пісня покинутого немовляти // Мол.Укр. — 1989. — 1 серп.
Тимчак М. Рідне слово // Малютко. — 1989. — № 3.
Ковалів Ю. «Болить мені...» (рец.) // Літ.Україна. — 1988. — № 39.
Мушкетер Ю. Наш дім — наш храм. — К., 1989. — 21 с.
Пшеничний М. Читати, дивитися, слухати М.Тимчака // Жовтень. — 1988. — № 7. — С.80-83.
Слоньовська О. Урок поезії // Укр.мова і літ. в шк. — 1990. — № 4 — С.47—48; 53.
Філоненко В. Фотоілюстрація першої сторінки ж. «Соц.культ» (М.Тимчак із сином Тарасом) // Соц.культ. — 1988. — № 9.
Чуйко В. Слова знають своє місце (рец.) // Дніпро. — 1988. — № 2.

◇◇◇